

ציר הזמן

תמאה דו אשונה לספירה	תאריך קובע למעשר פרי האילן (מסתבר שכך נהגו במהלך רוב ימי בית שני)
ימי הביניים ואילך	מנהג יהודים בגולה (בעיקר באירופה) - אכילת פירות ארץ ישראל
תמאה ה-16 ואילך	הוצרות מנהג «סדר ט"ו בשבט» בקהילות המקובלים בצפת והתפשטות בקהילות ישראל (בעיקר במזרח)
1880	ראשית הציונות: נטיעה טקסית ראשונה של עצים בויכרון יעקב
1949	עם קום המדינה: יום הולדתה של כנסת ישראל בירושלים
מאה 20, משנות ה-60	סדרי ט"ו בשבט מודרניים
מאה 20, משנות ה-80	שבוע שמירת הטבע ואיכות הסביבה

ראובן רובין, רימונים על חלוני, 1967, אוסף מוזיאון בית ראובן.

שמות ט"ו בשבט, ראש השנה לאילן, "חמישה עשר"
מועד ט"ו (=15) בשבט
רקע היסטורי יום שהתפתח מתאריך הלכתי מימי קדם (תחילת שנת המעשר החקלאית (מעין מס קדום))
עונה לקראת סוף החורף (אמצע החודש, כשהירח במילואו)
משמעות הקשר בין העם לארצו, איכות הסביבה, שמירת הטבע
מנהגים נטיעת עצים, אכילת פירות יבשים וטריים מארץ ישראל, קיום "סדר ט"ו בשבט", יציאה אל הטבע

מילון ט"ו בשבט

במהלך "סדר ט"ו בשבט" נהוג לשתות [ ] כמו בסדר פסח. הן מסמלות (בין השאר) את ארבע עונות השנה. הראשונה - כולה יין לבן - מסמלת את ה [ ] וה [ ] והקור. השנייה - רובה יין לבן ומיעוטה אדום מסמלת את ראשית הפריחה ואת התקרבות ה [ ] השלישית - רובה יין אדום ומיעוטה לבן מסמלת את האביב ואת הפריחה בעיצומם. הרביעית - כולה יין אדום, מסמלת את ימי ה [ ] החמים והלוהטים.

[ ] הוא אחד החודשים רבי המשקעים ביותר בחורף הישראלי. חז"ל קבעו את ראש השנה לאילנות בט"ו בשבט, כי מתאריך זה, לפי הנחתם, מתחילים העצים לשתות ממי השנה החדשה. המזל של החודש בו חל ט"ו בשבט הוא [ ]

בביקורו בארץ בשנת תרנ"ח (1898) נטע [ ] עץ ברוש במושבה מוצא שבמבואות ירושלים. העץ נגדע בידי התורכים במלחמת העולם הראשונה. במקומו ניטע עץ ברוש אחר שעומד במוצא עד עצם היום הזה.

שם התחיל מנהג נטיעת העצים בט"ו בשבט. בשנת תר"ן (1890) יצא המורה והסופר זאב יעבץ בראש תלמידיו מבית הספר המקומי ב [ ] לנטיעה חגיגית, וקבע בכך אופי חדש למועד זה - חג נטיעת האילנות.

על שולחן סדר ט"ו בשבט נהוג שיהיו חמישה עשר מהם לפחות. שבעת המינים ועוד שמונה סוגים אחרים כמו אגוזים ושקדים, פרי הדר ועוד, כדי להשלים לחמישה עשר פירות. המהדרין נוהגים לשים עד שלושים סוגי פירות ומההדרין שבמהדרין מעטרים את שולחן סדר ט"ו בשבט במאה פירות שונים.

המושבה שנוסדה בתקופת העלייה הראשונה היא: [ ] בשנת תרמ"ד (1884) בט"ו בשבט נטעו בה האיכרים אלף וחמש מאות עצי פרי.

ישיבתה הראשונה התקיימה בט"ו בשבט, 1949. מאז חוגגים בט"ו בשבט את יום הולדתה של ה [ ]

אחד המנהגים המרכזיים בט"ו בשבט. בנוסף לארבע כוסות נוהגים לאכול בו מפירות ארץ ישראל ולקרוא טקסטים העוסקים בשבחה של הארץ. [ ] הונהג על ידי המקובלים בצפת במאה ה-16 והתפשט בקרב קהילות יוצאי ספרד, על ידי ספר "חמדת ימים" ואחר כך ספר "פרי עץ הדר". בימינו חודש והותאם לתרבותה של מדינת ישראל המתחדשת.

בט"ו בשבט נהגו בגולה לאכול [ ] הם סימלו את ארץ ישראל. מנהג זה הוא אחד המנהגים המרכזיים עד ימינו אלה.

ספר שיצא במאה ה-18 ובו נמצא לראשונה תיאורו של סדר ט"ו בשבט כפי שנחגג על ידי המקובלים בצפת. שמו [ ]

עיר המקובלים. מקובלי [ ] היו בחלקם הגדול ממגורשי ספרד, הם עיצבו רבים מן המנהגים הנהוגים כיום בעם ישראל. אחד המנהגים שחידשו הוא [ ] שאותו אנו חוגגים עד היום הזה.

פרשת השבוע בשבת הקרובה לט"ו בשבט היא פרשת "בשלח" המספרת את סיפור יציאת מצרים. הפרשה כוללת גם את [ ]: "אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת" (שמות ט"ו, 1). בשבת זו הנקראת [ ] נוהגים לפזר זירעונים לציפורים כי גם הן שרו עם משה ובני ישראל.

בתקופת הבית השני היה ט"ו בשבט התאריך שבו הסתיימה השנה שבה נלקחו [ ] ומעשרות מפרי העצים ללוויים, לכוהנים ולעניים. מט"ו בשבט ואילך התחילה שנת [ ] ומעשרות חדשה.

מחסן מילים

סתיו / שבט / שבת שירה / חורף / יסוד המעלה / צפת / דלי / אביב / סדר ט"ו בשבט / תרומות / הרצל / זכרון יעקב / קיץ / סדר ט"ו בשבט / שירת הים / ט"ו פירות / פירות יבשים / כנסת / ארבע כוסות / פרי עץ הדר / תרומות /

היה היה

הכמיהה לגעגועים

יעקב (ג'ייקוב) לוי היה יהודי אמריקאי ציוני שפעל בארצות הברית למען העלייה לישראל. אחרי שנים רבות של פעילות ציונית בגולה עלה סוף סוף ארצה לירושלים. שנתיים אחרי עלייתו "ירד" וחזר להתגורר בגולה. כששאלו אותו מה קרה? השיב: בירושלים איני יכול להתגעגע לירושלים, ולהתגעגע זה מה שאני הכי אוהב.

- האם זה נכון שאי אפשר להתגעגע לירושלים בירושלים?
- כיצד מתקשר הסיפור לגיון שלני?

תשדו חשוון מסלו טבת שבט אדר

טו בשבט

העץ העומד

בפתח החלון

- אתם חברים במועצת התלמידים, ונדע לכם כי השטח בו עתידה להתקיים הנטיעה המסורתית מיועד לבנייה, ותוך שנה ייעקרו השתילים.
- האם אתם מוכנים לנטוע בלבן חלונותי מילון?
- במסגרת תכנית הקשר בין ישראל לבין קהילות יהודיות בעולם, תוכננה חגיגת ט"ו בשבט משותפת של בית ספר בארץ ובית ספר יהודי בארצות הברית. עלתה הצעה, שבשני בתי הספר יערכו נטיעות ט"ו בשבט, אך נשאלה השאלה
- האם אתם מוכנים לנטוע בלבן חלונותי מילון?
- לפני ט"ו בשבט ניסית לקנות לכבוד החג פירות יבשים תוצרת הארץ, וכל מה שמצאת בשוק הם צימוקים מיוון, תאנים מתורכיה ומשמיים מספרד.
- האם אתם מוכנים לנטוע בלבן חלונותי מילון?

בגיליון זה של חלונות חג העוסק בט"ו בשבט, נפגיש ונעמת בין שני המנהגים: זה הקשור בפרי העץ, הנקטף ונלקח ממנו אל המרחקים, וזה הקשור בעץ, המושרש באדמתו.

מקורות משוחזרים

'הפרי הנוודי' בניבר

ישראל דושמן / השקדיה פורחת

נטע כל הר נגבע,
מין ועד באר-שבוע;
וארצנו שוב נירש -
אנך זית צהר ודבש.

ט"ו בשבט הגיע - חג האילנות!

מי מאיתנו אינו מכיר את השיר על "השקדיה [ה]פורחת" המבשרת את בוא החג בארץ ישראל? שיר אחר לט"ו בשבט, "פירות חמישה עשר", נכתב דווקא מנקודת מבטה של היושבת בניבר, בעיר המושלגת, ומצפה לאהובה שיחזור מארץ ישראל החמה ויביא לה מפירותיה. לפניכם הבית האחרון בשני שירים אלה:

2 "להיאחו בלב ונפש" בגלות

הרב שמשון רפאל (רש"ר) הירש (1808-1888), היה מחשובי הרבנים בגרמניה במאה ה-19. היה הוגה דעות מעמיק ופרשן אשר שאף למיזוג של שמירת מצוות והשכלה כללית. סיסמתו: "תורה עם דרך ארץ". השקפתו בדבר החיים בגלות והקשר שבין היהודים לארץ ישראל הייתה ברורה מאד, ושונה מזו של ריה"ל:

התאחותנו בארצות פוורינו אפשרית היא, בלי לפגוע ברוח היהדות; יען כי גם עצמאותנו המדינית בימי קדם לא היוותה את עצם הלאומיות של עם ישראל, ולא שימשה מטרה לה, כי אם הייתה רק אמצעי למילוי ייעודו הרוחני. אף פעם לא היו הארץ והקרקע הקשר המאחד את ישראל, אלא התורה, על כן ישראל ... אף בהיותו רחוק מאדמתו, ואף בהתאחו בכל מקום ומקום בארצות פווריו, עד שהי' יקבץ את בניו על אדמתם ויהיו עם גם מבחינה חיצונית ... דווקא מפני שהלאומיות הישראלית רוחנית היא מטבעה, יכול עם ישראל להיאחו בלב ונפש בארצות מגוריו ...

רשימת הירש, אגרות צפון, מכתב ט"ז

3 מדוע חושב רש"ר הירש שעם ישראל אינו חייב לחיות בארץ ישראל?

- מה הדמיון ומה השוני בין צמחת הרש"ר הירש במאה ה-19 בצרפתיה לצמחתו של ריה"ל במאה ה-12 בספרד האוסלונית?
- איזו משמעות נתן הרש"ר הירש, לצעתו, לפירות היבשים מהק טעם, קרוב לזרז, בט"ו בשבט?
- היכן יכול וצריך להיות האל, לפי הירש ולפי ריה"ל? ומה דעתכם?

יש לאלוה חכמה נסתרת בהשאירו אותנו בגלות, מעין החכמה הצפונה בגרנר הזרע: גרנר זה נופל אל תוך האדמה ושם הוא משתנה ונעשה לכאורה עפר, מים ומיט, ולפי ראות עיני המתבונן בו לא יישאר רושם מוחש כלשהו ממה שהיה הגרנר קודם לכן, אולם לאחר זמן יתברר כי גרנר זה הוא אשר ... יוציא קליפות, עלים ועוד ... ואז יהיה לעץ נושא פרי, כפרי אשר ממנו בא הזרע החייה.

רי יהודה הלוי, ספר הגורני, מקריבות יהודה אבן שמואל, דבר תימא, תשל"ט עמ' קעח

לדעתו של "החבר" שליחותו של העם היהודי בגולה היא להשפיע לטובה על העמים השונים על ידי פיזורו בעולם.

במקום אחר בספר, משווה ריה"ל את עם ישראל לגפן הרגישה שאינה יכולה להצליח אלא כשהיא נטועה באדמה ובתנאים האקלימיים המיוחדים לה. וכך:

אין עם הסגולה (ישראל) יכול להידבק בענין האלוהי (לממש את ייעודו ותרבותו) כי אם בארץ הזאת (בארץ ישראל) שם עמי נ"י.

4 מדוע לדעתכם חזר ריה"ל במשלים מתחום הצומח?

- כיצד משמש ארזי הרצו בידי ריה"ל כמשל לזרזו של העם היהודי?
- משל ארזי הרצו ומשל הכרם משלימים זה את זה. כיצד?
- האם היהודים צריכים, על פי המשלים האלו, לפעול כדי לשלם אל ארצם?

נעמי שמר / פירות חמישה עשר

שלג על עירי נח כמו טלית.
מארצות החום מה הבאת לי?
שלג על עירי שלג על פני
ובתוך הפרי כל גיגועי

- האם עלינו להיות נטועים בארץ ישראל כמו עץ, או שאם ביכולתנו לשבת בארץ, להתעצב לארץ, ולהסתפק בפירות היבשים האנושיים מונה?
- צמח זה ניצח במתח הזה שבין העץ והפרי, בין מוקס האזורים ובין מחוס הצמחים. היכן אנו נמצאים, והיכן שרי לזכרנו?

3 אל ליהודים להתקשר נפשית אל גלותם

הוגה הדעות הציוני אשר גינצבורג (1856 - 1927), הידוע בכינוי אחד העם נחשב "אבי הציונות הרוחנית". על פי תפיסתו, שיבת ישראל לארצו, תאפשר לו להיות עם עובד ויוצר ותחיה את התרבות והמוסר היהודיים.

בפרקי אבות (קובץ אמרות חכמים, אבות האומה) נאמר: "המהלך בדרך ושונה (לומד) ומפסיק ממשנתו ואומר: "מה נאה אילן זה, מה נאה ניר זה!" מעלה עליו הכתוב (הרי הוא) כאילו מתחייב בנפשו (מסתכן בעונש מוות)". מסכת אבות, פרק ג' משנה ט'

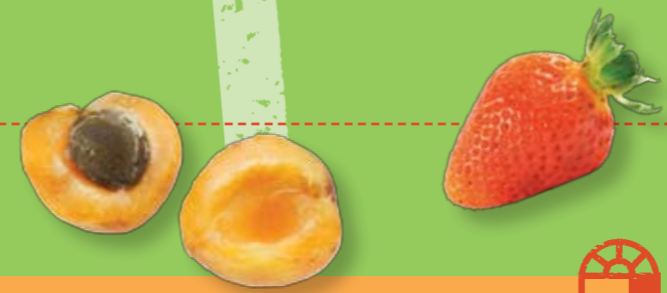
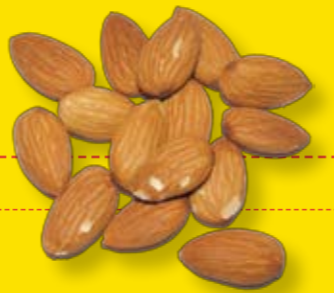
יש מי שפרשו דברים אלו כמעידים על יחס שלילי אל הטבע (אילן וניר), אולם "אחד העם" הבין אותם אחרת:

בעלי הנפש (הקוראים הרגישים) יאזינו ... מבין השיטין (בין השורות), המיית לב וחרדת דאגה לגורלו העתיד של עם יהודי בדרך (נווד בגולה) ואין בידו משלו אלא ספר, ושכל התקשרות נפשית לאחת מארצות מגוריו - בנפשו הוא (מסכנת אותו). מובא על ידי ח"י ביאליק, תלמידו של אחד העם במאמרו "הלכה ואגדה":

כל כתבי ח"י ביאליק, 1941, עמ' ר"ח

5 מדוע מסוכן, לדעת "אחד העם" להלל את יפי העצים בארץ?

- בזה חולק "אחד העם" על רש"ר הירש? האם די ב"ספר" כדי לשמור על זהותנו? כיצד ישיב "אחד העם" לטענת הירש ש"יכול עם ישראל להיאחז בזל ונתן בארצות מגוריו"?
- יהודי בארץ, הדואל באיטו של "אחד העם" - איזו משמעות ניתן לפירות היבשים מארץ ישראל אותם יאכל בט"ו בשבט?

- האם יש טעם לנטוע עצים בט"ו בשבט מחוץ לארץ ישראל? • האם תואכלו בט"ו בשבט פירות שלא גדלו בארץ? • כיצד אנו מיישבים את המתח שבין "העומד" ו"הנווד" בחייכם?

'העץ העומד' בארץ ישראל

על העץ היהודי לתת פרי - בארץ ישראל

בתלמוד הבבלי מסופר על ר' יצחק שבירך את ר' נחמן במשל: אדם אחד שרצה לברך אילן שחסה בצילו ואכל מפירותיו, אמר לו:

אם אומר לך שיהו פירותיך מתוקין - הרי פירותיך מתוקין, שיהא צילך נאה - הרי צילך נאה. אלא יהי רצון שכל נטיעות שנטועין ממך יהיו כמותך ...

תלמוד בבלי, מסכת תענית, ה, ב-גא

כ-1700 שנה אחר כך, במושב "מגדל" שלידי הכנרת, בשנת 1920, השתמש הסופר יוסף חיים ברנר (1881-1921) במסורת תלמודית זו בברכתו לזוג הראשון שנישא בגדוד העבודה (ארגון חלוצים בעלייה ה-3 על שמו של יוסף טרומפלדור), וברנר ניהל בה את הקידושין כדת משה וישראל:

ערב של שכב בשפלת גינוסר. שמח התכלת מתחיים על מחנה האוהלים המלבינים ביתר לובן בחשכת הליל, אווירתה הדקה של הכנרת נשמעת פה ומצוקי ההרים משתקפים בתוכה - עולם אנדי. החופה, מפה פרושה על ארבעה רוכים. שקט המחנה המריע ומקשים לברנר, המסדר את הקידושין בהברה אשכנזית. וכשגמר בירך את הזוג וסיים בדרוש: מעשה בהלך שתעה בדרך וכו', אילן, אילן, כמה אברכה? שיהיו וכו' אלא שפירותיך יהיו כמוך וכו'.

מ. קושניר, עורך, יוסף חיים ברנר, מכתב דברי זכרונות, 1971

6 למה התכוון ברנר בזכרונותיו לזכר הסופר?

- הסיפור התלמודי מסופר בארץ ונתרחש במאה ה-19 ואילו הסיפור על ברנר נתרחש בארץ ישראל - איזו משמעות מעניק ברנר, בדרך השוני הזה, לסיפור התלמודי?
- איזו הצעה מציעים הסיפור התלמודי וברנר לפתרון המתחיק בהק צסקני שבין העץ העומד והפרי הנווד?
- ומהו תפקידו החשוב של "הפרי", לפי ברנר, בארץ ישראל?

2010 2000 1500

ציונות ומדינת ישראל

רבי יהודה הלוי

1000 500 0 -500 -1000 -1500

תור הזהב בספרד ימי הביניים

1000 500 0 -500 -1000 -1500

תלמוד משנה בית שני

1000 500 0 -500 -1000 -1500

תקופת חז"ל

1000 500 0 -500 -1000 -1500

ימי הממלכה ובית ראשון אבות